

ONDERZOEK NAAR EN
PROFESSIONALISERING IN
FORMATIEF TOETSEN

Samen werken aan
**formatief
evalueren**

Conferentie Formatief toetsen

Ook bij jou in de klas en op school!

#formatieftoetsen2019

Waarom?

Wat is het?

Noteer een
nieuw inzicht
via [menti.com](https://www.menti.com)

- Animatie is te bekijken op formatiefevalueren.slo.nl

Vandaag

- Een veelzijdig programma
  - Wat is het?
  - Hoe doe je het?
  - Waarom zou je het doen?
- Kennis maken met en verdiepen in
  - De cyclus van formatief evalueren concreet in je les
  - Misconcepties rondom formatief evalueren
  - De waarde, effecten en aanpakken van (peer) feedback
  - Etc.

Morgen aan de slag: formatiefevalueren.slo.nl

slo sectoren thema's instrumenten over SLO

aan de slag met het curriculum home • thema's • meer thema's • formatief evalueren

Formatief evalueren

29 oktober 2019

- > leraar vmbo
- > leraar havo/vwo
- > schoolleider vo
- > lerarenopleiders

” Ik zie nu makkelijk waar ik goed in ben en waar ik nog aan kan werken.” Leerling Ashram College, Alphen aan de Rijn

Je toetsbeleid en toetsen (weer) in dienst van het leren stellen, dat wil elke leraar en schoolleider wel. Formatief evalueren staat daarom volop in de schijnwerpers. Het invoeren ervan is nog een zoektocht voor veel scholen. Hoe krijg je collega's mee? Hoe pak je dat aan in je les? Werkt het echt? Op deze website lees en zie je wat formatief evalueren (niet) is. Hoe je het op jouw school en in jouw les vormgeeft. Waarom het een krachtig middel is om de kwaliteit van je lessen te versterken.

Wat is formatief evalueren (niet)?

Formatief evalueren staat in dienst van leren. Het biedt leraar en leerlingen inzicht in het leerproces. Het gaat dus niet alleen over het wel of niet geven van cijfers, het halveren van de hoeveelheid summatieve toetsen of het altijd feedback moeten geven.

contactpersoon

Gerdineke van Silthout >

FORMATIEF EVALUEREN

03:09

Leerkrachten po

Leraren vmbo

Leraren havo/vwo

Kartrekkers/
schoolleiders

Lerarenopleiders

Teveel om te pitchen: een greep eruit...

1. Wat vinden zij er eigenlijk van? Bruikbare vragenlijsten
2. Wat ik allemaal doe: de vaardighedenhiërarchie
3. Eerste inzichten/opbrengsten onderzoek InformED (UT/UM/SLO)
4. Leren van en met elkaar n.a.v. lesobservaties: KSG doet het voor
5. Leraren én schoolleiders aan zet: collegiale visitatie
6. Eerste inzichten/opbrengsten onderzoek leernetwerken Formatief evalueren (SLO, HU, WUR, VO-Raad)

1. Twee mooie FE-projecten, ieder met instrumenten voor docent en student!

5 strategieën van Wiliam (2011)

FE-cyclus met vijf fasen van Gulikers & Baartman (2017)

	Waar werkt de leerling naartoe? Feed up	Waar staat de leerling nu? Feedback	Hoe komt de leerling naar de gewenste situatie? Feedforward
Docent	Verhelderen van leerdoelen en delen van criteria voor succes	Verzamelen van bewijs over het leren van leerlingen (toetsing)	Terugkoppeling geven en gericht op verder leren
Medeleerling	Begrijpen en delen van leerdoelen en criteria	Activeren van leerlingen als belangrijke informatiebronnen voor elkaar (peer-assessment)	
Leerling	Begrijpen van leerdoelen en criteria	Activeren van leerlingen in het stimuleren van eigenaarschap over het eigen leren (self-assessment)	

UNIVERSITEIT TWENTE.

VRAGENLIJST FORMATIEF TOETSEN

EEN FEEDBACK INSTRUMENT VOOR LEERLINGEN

Verschillende technieken worden gebruikt om de klassikale discussie te faciliteren. (voorbeeld: brainstormen)

Vragen worden gebruikt om informatie te krijgen over de voorkennis van leerlingen over een onderwerp.

Leerlingen worden aangemoedigd om vragen aan elkaar te stellen tijdens de les. (voorbeeld: de docent nodigt routinematig de leerlingen uit om vragen te stellen aan medeleerlingen voor een bijdrage aan discussies)

Vragen stellen gaat verder dan de één-juist-antwoord-stijl (waarbij de focus vaak ligt op het proberen te raden van het antwoord dat de docent in gedachten heeft) naar het gebruiken van meer open vragen die het dieper nadenken bevorderen.

Onjuiste antwoorden van leerlingen worden gebruikt bij het sturen van het lesgeven en het leren. (voorbeeld: een leerling wordt gevraagd om uit te leggen waarom hij/zij een bepaald antwoord gaf)

Leerlingen kunnen aan anderen uitleggen wat ze aan het leren zijn. (voorbeeld: als er een bezoeker in de klas komt kunnen leerlingen verwoorden wat ze aan het leren zijn in termen die aangeven welke kennis, vaardigheden, concepten en/of houdingen worden ontwikkeld)

In de lessen maakt mijn docent duidelijk wat ik aan het leren ben.

ik aan het leren ben.

...en wat ik aan het leren ben en het ...

...winkelen ik het wisselgeld

...wel of niet behaald heb.

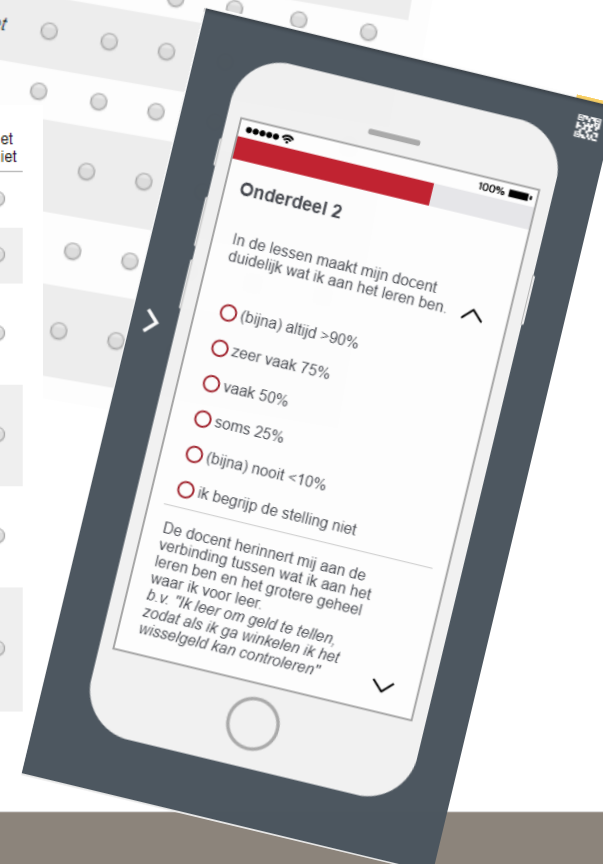
...taal duidelijk.

...chijnlijk daarna zal gebeuren in het ...

...ia (d.w.z. vaststellen wanneer het ...

...et voldoen (succes...

	(bijna) altijd >90%	zeer vaak 75%	vaak 50%	soms 25%	(bijna) nooit <10%	ik begrijp de stelling niet
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Docentscan, leerlingscan en observatieformulier

Leernetwerk
**formatief
evalueren**

Leernetwerk formatief evalueren
WUR-HU-SLO project
Formatiefevalueren.slo.nl

Fase 1: Verwachtingen verhelderen

Leerdoelen Doelen die aangeven wat leerlingen moeten kunnen aan het einde van een les of lessenreeks.
Succescriteria De criteria die aangeven waarvoor de leerdoelen moeten worden bereikt.

Wat DOE jij als leraar in je eigen lessen?

Ik formuleer leerdoelen voor de les die ik ga geven.

Ik formuleer leerdoelen over lessen heen, zoals doelen voor een lessenserie of jaardoelen.

Ik formuleer criteria waarvoor een goed uitgevoerde taak aan moet voldoen (succescriteria).

Bij het formuleren van leerdoelen houd ik rekening met de leerdoelen van andere vakken.

Observatieformulier FE-praktijken

Fase 1: verwachtingen verhelderen

- Voorbeelden van leraargedrag**
- De leraar bespreekt met leerlingen de leerdoelen van de les.
  - De leraar bespreekt met leerlingen de leerdoelen voor een langere periode (bijv. een lessenreeks).
  - De leraar bespreekt met leerlingen waarom leerdoelen en het behalen ervan belangrijk zijn.
  - De leraar gaat na of leerlingen begrijpen wat de leerdoelen inhouden.
  - De leraar bespreekt met leerlingen waarvoor een goed uitgevoerde taak aan moet voldoen (succescriteria).
  - De leraar laat leerlingen zelf succescriteria opstellen.
  - De leraar gebruikt voorbeelden van verschillende kwaliteiten om te laten zien hoe dit eruit ziet.

Aantekeningen uit de lesobservatie:

Fase 2: leerlingreacties ontlokken

- Voorbeelden van leraargedrag**
- De leraar gebruikt verschillende FE-methodieken om te ontdekken waarvoor leerlingen moeite hebben.
  - De leraar gebruikt formele FE-methodieken, zoals voor- en tussentoetsen, portfolio's, etc.

In deze vragenlijst beantwoord je vragen over hoe je leraar lesgeeft. Probeer bij het geven van de antwoorden te denken aan de laatste les(sen) die je van hem/haar hebt gehad.

In het eerste deel van deze vragenlijst zit een aantal woorden die we eerst uitleggen.

Leerdoelen De doelen die aangeven wat leerlingen moeten kunnen en het behalen ervan belangrijk zijn.

Feedback Informatie van je leraar of een medeleerling over wat je al weet/kan en wat je nog kunt leren/verbeteren.

Wat **DOET** jouw leraar in de lessen? Bij elke vraag vul je in hoe vaak je leraar dit doet in een les op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 = bijna nooit tot 5 = bijna altijd.

	1	2	3	4	5
1 De leraar bespreekt met ons de leerdoelen van de lessen.					
2 De leraar bespreekt met ons waarom de leerdoelen en het halen ervan belangrijk zijn.					
3 De leraar gaat bij ons na of we de leerdoelen begrijpen.					
4 De leraar laat ons ook eigen leerdoelen bedenken.					

Formatief Toetsen in de klas, van theorie naar praktijk

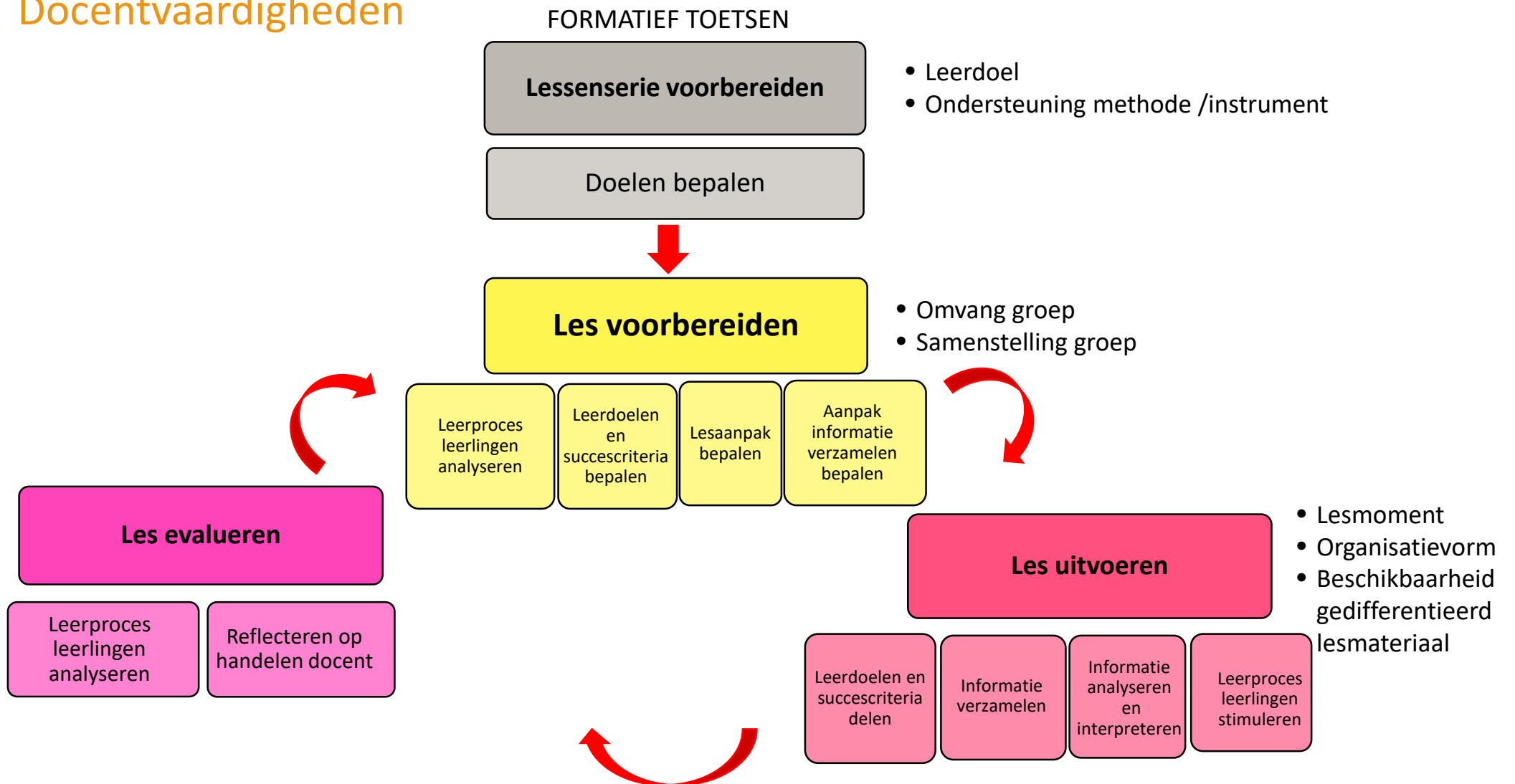
Christel Wolterinck, Jitske de Vries, Cindy Poortman, Kim Schildkamp, Adrie Visscher
contact: c.h.d.wolterinck@utwente.nl

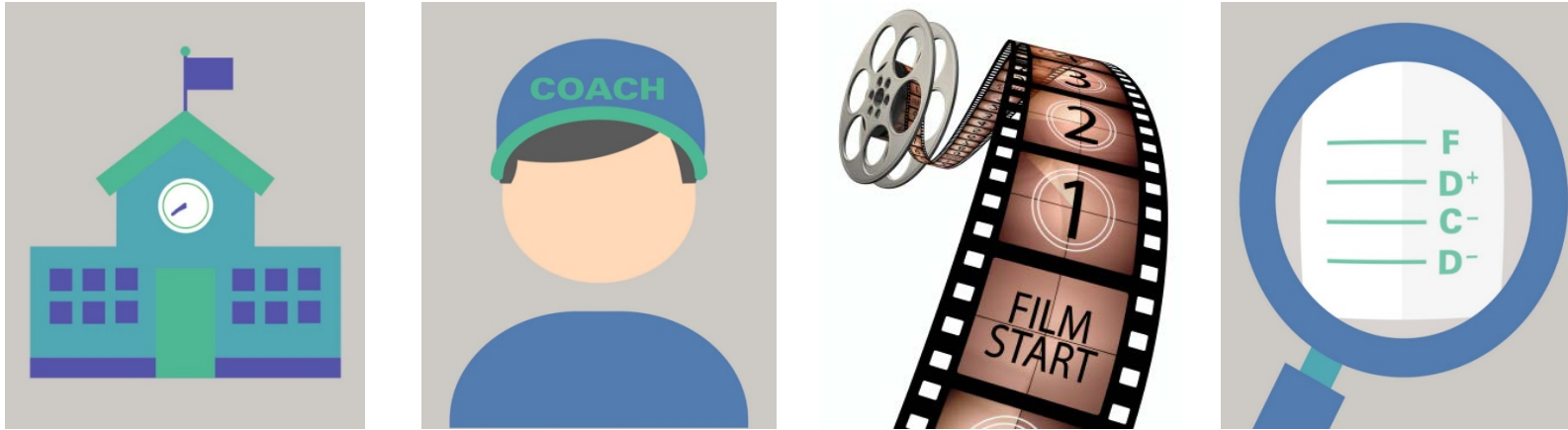
Focus op leerproces: 3 vragen, 3 actoren, 5 strategieën

	Waar werkt de leerling naar toe?	Waar staat de leerling nu?	Hoe komt de leerling daar?
Docent	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 15px; padding: 10px; text-align: center;"> Leerdoelen en succescriteria 25 – 50% </div>	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 10px; padding: 5px; text-align: center;"> Informatie verzamelen 25 – 50% </div>	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 10px; padding: 5px; text-align: center;"> Terugkoppeling geven 25 - 50% </div>
Mede- leerling		<div style="border: 1px solid black; border-radius: 10px; padding: 5px; text-align: center;"> Peer assessment 0 – 25 % </div>	
Leerling		<div style="border: 1px solid black; border-radius: 10px; padding: 5px; text-align: center;"> Self-assessment 0 – 25 % </div>	

Op basis van Black & Wiliam (2008) en Wiliam (2011)

Docentvaardigheden

Literatuur

Wolterinck, C.H.D., Kippers, W.B., Schildkamp, K., & Poortman, C.L. (2016, April). Factors influencing the use of formative assessment in the classroom. Artikel gepresenteerd op de AERA conferentie, 9 april 2016, Washington D.C., USA.

Wolterinck, C.H.D., Schildkamp, K., van Merriënboer, & Visscher, A. (2019, January). Assessment for learning, a cognitive task analyses in secondary education. Artikel gepresenteerd op de ICSEI conferentie, 10 January 2019, Stavanger, Zweden.

4. Lesobservaties

slo

sectoren ▾ thema's ▾ instrumenten

over SLO ▾

[aan de slag met het curriculum](#)

[home](#) • [zoeken](#) • [Observeren van FE-praktijken in de klas Aanteken Observatie en Bespreekfo...](#)

Observeren van FE-praktijken in de klas Aanteken Observatie en Bespreekformulier V4 2019-01-25

4 juli 2019

Dit observatie-instrument is onderdeel van de Toolkit Formatief evalueren.

Wat had ik jullie allemaal ook graag in mijn les gehad en die nabesproken.

[Download dit document](#)

KSG – APELDOORN – Kop/taartbezoeken
Les van Dunja observeren - Lokaal 116 - 10.10
1^e deel (25 min): Bea, Marieke, Frans, Julia
2^e deel (25 min): Mendy, Rudi, Gonda

In de ochtend lessen observeren door docenten van allerlei vakken.
In de middag nabespreken op formatieve praktijken.

Geleerde lessen

In de nabespreking lag het accent op de fasen van de FE-cyclus en de passendheid van werkvormen

Denk niet te groot. De FE-cyclus is ook heel klein toepasbaar

De FE-cyclus is toepasbaar op het grotere leerdoel maar ook op kleine lesdoelen

Werkvormen die van nature voorkomen bij een vak zijn eye-openers voor andere vakken

Bij lesobservaties bij niet aanpalende vakken zien leraren echt andere werkvormen

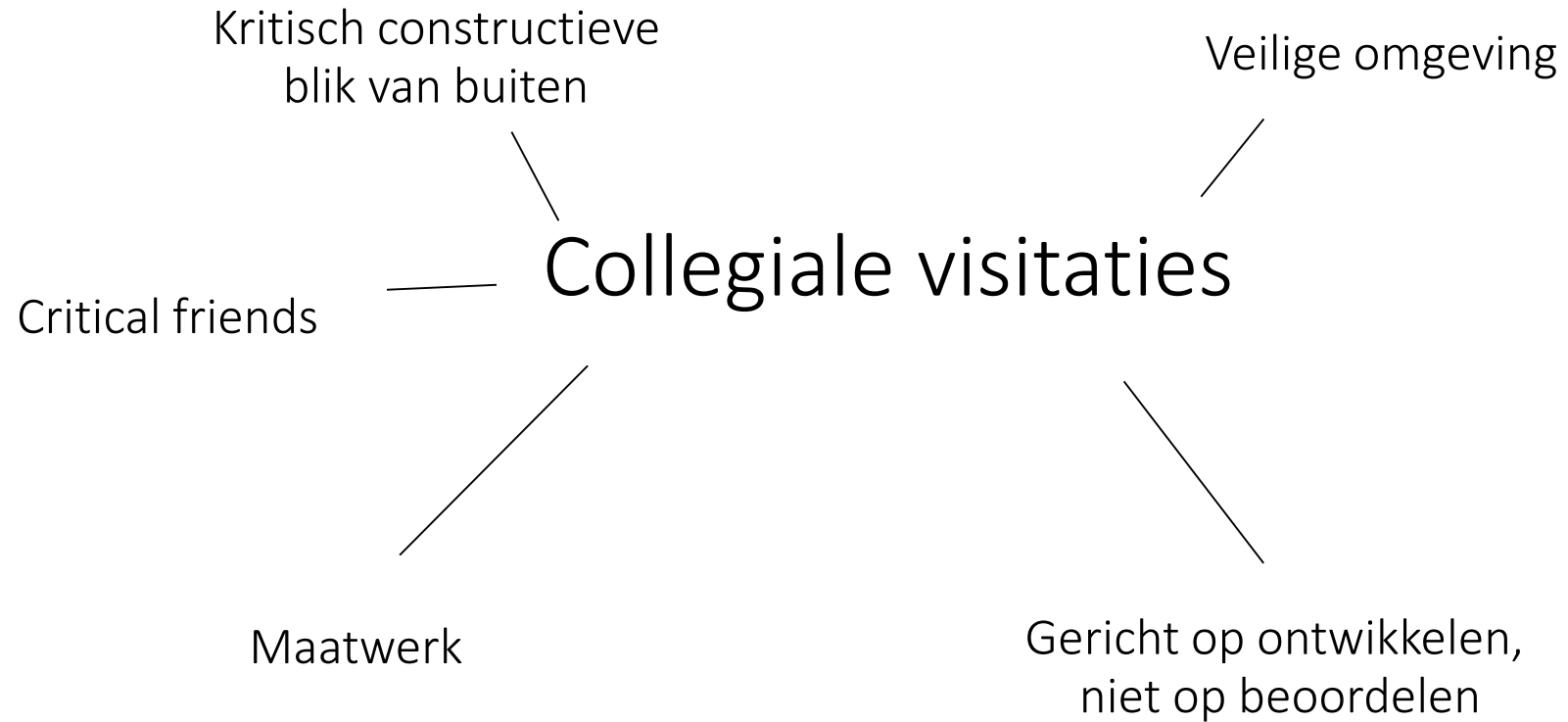
Focus kan liggen op taak, proces en/of zelfregulatie

Bewustwording dat in de geobserveerde lessen de focus vooral ligt op zelfregulatie

Koppeling van een werkvorm aan een fase gaf inzicht in het doel van de werkvorm.

Activerende werkvormen
≠
Formatief evalueren

5. Leren van elkaar

Bijlage 1. Hulpinstrument Ontwikkelvraag

Bron: VO Raad (2019) – Collegiale Visitatie: Draaiboek voor visitatoren en voorzitters

Het succes van de visitaties hangt voor een groot deel samen met het formuleren van een goede ontwikkelingsvraag. Daarom staan in dit hulpinstrument vier vragen centraal die ondersteunen bij het opstellen van een goede ontwikkelingsvraag op gebied van formatief evalueren en de FE-cyclus in de school.

Wat is een goede ontwikkelingsvraag?

Een goede ontwikkelingsvraag...

- Is gebaseerd op een gedegen analyse van de gewenste situatie van de school.
- Is gericht op ontwikkeling en gedragsverandering rond een kernkwessie op gebied van formatief evalueren op de school.
- Sluit aan bij de leerbehoefte van de school.
- Leidt tot antwoorden die concrete handelingsperspectieven bieden.

Sluit de ontwikkelingsvraag aan bij de leerbehoefte van de school?

Om een antwoord op deze vraag te krijgen, helpen de volgende vragen. Het is des te krachtiger als deze vragen in een team besproken worden:

- Op welk thema op het gebied van formatief evalueren is de ontwikkelingsvraag gericht?
- Met welk doel is voor deze ontwikkelingsvraag gekozen?
- Welke argumenten zijn gebruikt om tot de ontwikkelingsvraag te komen?
- Welk antwoord op de ontwikkelvraag stelt jullie tevreden?
- In hoeverre past de ontwikkelingsvraag in de korte en lange termijnontwikkeling van de school?
- Welke collega's zullen anders gaan handelen als gevolg van een antwoord op de ontwikkelingsvraag?
- In hoeverre sluit een antwoord op de ontwikkelingsvraag aan bij de leerbehoefte van deze collega's?
- Welke toegevoegde waarde heeft een antwoord op de ontwikkelingsvraag voor uw leerlingen?

Op welke manier is de school tot een ontwikkelingsvraag gekomen?

Een goede ontwikkelingsvraag is niet alleen een inhoudelijk goede ontwikkelingsvraag, maar ook een ontwikkelingsvraag die draagvlak heeft binnen de organisatie. Daarom is de manier om tot een ontwikkelingsvraag te komen net zo belangrijk als de inhoud van de ontwikkelingsvraag. Ook hier een paar vragen die kunnen helpen om inzicht in het proces te krijgen om tot een goede ontwikkelingsvraag te komen:

- Op welke wijze is de ontwikkelingsvraag gerelateerd aan de uitdagingen/innovatiewensen van de school op gebied van formatief evalueren?
- Wie zijn betrokken geweest bij het formuleren van de ontwikkelingsvraag en op welke wijze?

Hoe kan de ontwikkelingsvraag omgezet worden naar activiteiten?

Tijdens de visitatie zelf zijn de deelnemers betrokken bij een aantal activiteiten die tot doel hebben om de ontwikkelingsvragen van de school te beantwoorden. De keuze van activiteiten bepaalt de invulling van de dag. De volgende vragen kunnen helpen bij het omzetten van ontwikkelingsvragen naar activiteiten:

- Welke informatie is nodig om de ontwikkelingsvragen te beantwoorden en wie heeft die?
- Is deze informatie gebaseerd op feiten/waarnemingen/meningen?

Bijlage 3. Gespreksleidraad en gesprekstechnieken

Bronnen: VO Raad (2019) – Collegiale Visitatie: Draaiboek voor visitatoren en voorzitters
ISISQ5 Magazine (2005) – Critical friends

Dit document bevat enkele voorbeeldvragen voor gesprekken met leidinggevenden, kartrekkers en docenten. Daarnaast worden tips voor gesprekstechnieken gegeven.

Voorbeeldvragen

De bruikbaarheid van de voorbeeldvragen hangt uiteraard af van de geformuleerde ontwikkelvraag.

Algemeen over formatief evalueren	
<ul style="list-style-type: none"> • Wat vind je sterk aan formatief evalueren op deze school? Waar ben je trots op? • Wat zou anders/beter kunnen? 	
Per thema/aspect van de ontwikkelvraag	
<ul style="list-style-type: none"> • In welke mate is dit thema/aspect zichtbaar in de school/het team/de les? • Waar zie je mogelijkheden om dit te versterken? • Wat heb je daarvoor nodig? • Welke kansen en/of belemmeringen zie je? • Welke tips wil je de schoolleiding meegeven? 	

Gesprekstechnieken

Do's	Don't's
<ul style="list-style-type: none"> • Wees je bewust van je rol als visitator • Heb een positieve houding • Luister en verhelder (vraag door) • Daag uit (stel de 'waarom' vraag) • Moedig aan en ondersteun • Wees betrokken 	<ul style="list-style-type: none"> • Bevooroordeeld zijn (blijf dus doorvragen. Denk niet te snel dat je al een goed beeld hebt!) • Oplossingsgericht zijn: "bij ons doen we het zo..." • Directieve rol aannemen • Partij kiezen • Veel kritiek en weinig steun

Taalgebruik en vraagstelling

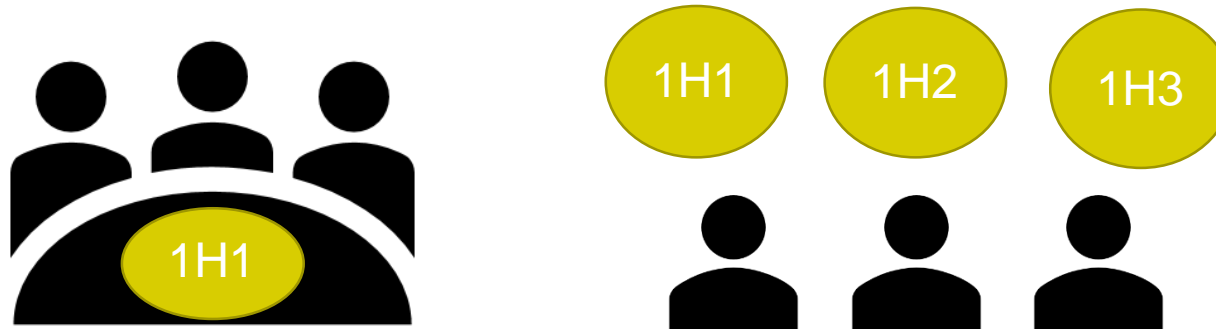
- Stel *open* vragen, zoals:
  - o Kun je me iets meer vertellen over....?
  - o Hoe gaat het met....?
  - o Zijn er dingen die jou belemmeren/stimuleren....?
- Vraag goed door, stel verhelderende vragen:
  - o Waarom....?
  - o Wat bedoel je daarmee....?
  - o Kan je een voorbeeld geven....?
- Ben liever positief dan negatief. Bijvoorbeeld: "Wat ik leuk vond..."
- Gebruik "Ja, en...." in plaats van "Ja, maar...."
- Weergeven hoe iets op je over komt: "Ik heb het gevoel dat je enthousiast bent door..."
- Gebruik *stiltes*, geef de ander de ruimte om na te denken
- Stel uitdagende vragen, zoals: "Had het verschil uitgemaakt als....?"
- Stel checkende vragen, zoals: "Klopt het dat....?"
- Stel samenvattende vragen, zoals: "Dus de grootste uitdaging is...?"

6. Effecten onderzoek Verdiepend Leernetwerk

Schoolstrategie maakt uit!

Gezamenlijk in dezelfde klas FE gebruiken zorgt voor meer zichtbare FE-activiteit, dan wanneer iedere docent in een verschillende klas FE inzet.

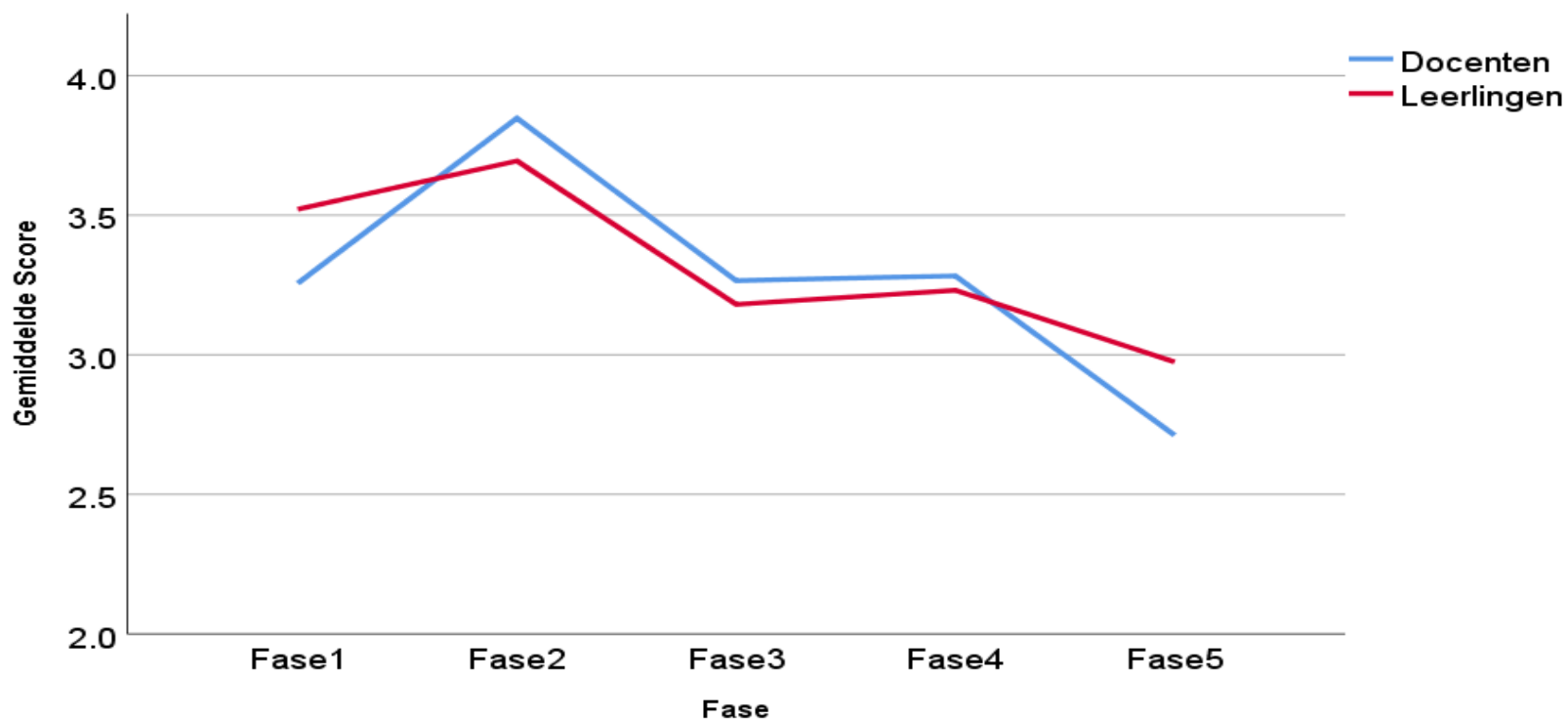
Effecten onderzoek Verdiepend Leernetwerk

Het leernetwerk werkt!

Docenten die in april 2018 zijn gestart gebruiken meer activiteiten in fase 1 en 2, dan docenten die in januari 2019 startten.

Effecten onderzoek Verdiepend Leernetwerk

- Nauwelijks verschil tussen leerlingen en docenten (alleen fase 1)
- Fase 1 en 2 het hoogst, 5 het laagst